

MARIJANA RICL
 Filozofski fakultet
 Beograd

UDK 930.271(38)

MEONSKI ΠΙΤΤΑΚΙΟΝ U ŽENEVI?

Apstrakt: Bronzana pločica iz Muzeja umetnosti i istorije u Ženevi, poreklom iz Male Azije, verovatno predstavlja prvi primerak $\pi\tau\tau\acute{\alpha}\kappa\iota\omicron\nu$ -a – žalbe upućene bogovima – karakterističnog elementa kulturne prakse u Katakekaumeni carskog perioda. Na ovakav zaključak upućuje, pre svega, terminologija teksta urezanog na pločici, koja se u nekoliko bitnih momenata poklapa sa terminologijom meonskih isprovednih natpisa I–III veka n.e.

U 35. tomu časopisa *Museum Helveticum*¹, Christiane Dunant prezentirala je naučnoj javnosti veoma interesantnu pločicu od bronзаног lima (dim. 8,1 x 5,5 x 0,05 cm; visina slova $\pm 0,5$; razmak između redova 0,1 – 0,25 cm), koja je 1964. kupovinom dospela u Muzej umetnosti i istorije u Ženevi (inv. br. 20151). Na malom prostoru urezano je devet redova teksta, a u sredini prvog reda vidljiv je otvor za suspenziju. Iako je ovakvu vrstu spomenika poslovično teško datovati samo na osnovu paleografskih indicija, lunarne forme epsilon, sigma i omega, alfa sa izlomljenom poprečnom crtom i pi sa krakima podjednake dužine, naveli su izdavača da pločicu okvirno datuje u period između I veka pre n.e. i II veka n.e. Po podacima dobijenim od trgovca starinama, pločica potiče iz Male Azije.

Koliko nam je poznato, ovo izdanje nije izazvalo veće interesovanje stručnjaka, osim što je preuzeto u SEG² i notirano od strane Jeanne i Luis Roberta u *Bull.épigr.*³, gde su dati novi predlozi za čitanje pojedinih redova.

S izuzetkom donjeg desnog ugla, gde je odlomljena, pločica je u dobrom stanju očuvanosti. Sastavljač urezanog teksta nije raspolaгao posebnom jezičkom kulturom, niti je, čak, savladao sva pravila grčke morfologije i sintakse, a i graver koga je uposlio doprineo je svojim greškama stvarajnu nejasnoća u razumevanju i interpretaciji. Evo najpre čitanja prvog izdavača:

Ἀνατίθημι μητοῖ ἐε θεῶν
 χρυσᾷ ἀπ (ὠ)λεσ(α) πάντα, ὥ-
 στε ἀναζητῆς(α)ι αὐτ-

¹ God. 1978, str. 241–244, fot. tab.8

² SEG 28, 1978, br. 1568.

³ *Bull. épigr.* 1980, br.45.

ἦν καὶ ἐς μέσον ἐνε-
κκείν πάντα καὶ τοὺς
ἔχοντες κολάσασθαι-
ι ἀζίως τῆς αὐτῆς δυνά-
με(ω)ς καὶ μήτε αὐτ[ῆν]
καταγέλαστον ἔσεσθ[αι].

red 1: ΧΡΥΣΑΑΠΟΛΕΣΕ; 3 ΑΝΑΖΗΤΗΧΙ; 4 ΕΙC; 7-8 ΔΥΝ // ΜΕΝΟC (lap.).

Mi isti tekst čitamo ovako:

Ἀνατίθημι Μητρὶ { ((} θεῶν
χρυσᾷ ἀπόλεC<α> πάντα, ὥ-
στε ἀναζητήσῃ αὐτ-
ῇ καὶ εἰς μέσον ἐνε-
κκείν πάντα, καὶ τοὺς
ἔχοντες κολάσασθαι-
ι ἀζίως τῆς αὐτῆς δυνά-
μεC<ω>, καὶ μήτε αὐτ[ῆν]
καταγέλαστον ἔσεσθ[αι].

Da krenemo od prvog reda. Čini nam se da dva bleđa i nedovršena polukruga, koji se po nivou doradenosti ne mogu porediti sa ostalim slovima, ne bi trebalo čitati kao ce, pogotovo što to stvara nepotrebne teškoće u interpretaciji, jer se pravi objekt posvete – zlatni nakit – nalazi u drugom redu. Reklo bi se da je graver počeo da urezuje prva dva slova reči θεῶν, ali da je ostavio premalo mesta za dovršenje prvog slova, što ga je prisililo da počne od početka. Što se tiče drugog reda, slažemo se sa Chr. Dunant da bi ΧΡΥΣΑΑΠΟΛΕCΕ trebalo da predstavlja χρυσᾷ ἃ ἀπόλεCα. Odatle, sve do osmog reda, ono što nam izgleda kao greška i što prvi izdavač ispravlja: ἀναζητήCηι u ἀναζητήC(α)ι, trebalo bi ostaviti onako kako je na pločici i smatrati dobrodošlim svedočanstvom o kulturnom nivou sastavljača i svakodnevnom govoru srednjih i nižih slojeva u doba Rimskog Carstva⁴. U sedmom i osmom redu oblik δυνάμενoc očigledna je greška umesto δυνάμεωC.

Prevod bi glasio ovako: „Posvećujem Majci bogova sav zlatni nakit koji sam izgubila, da ona istraži gde se nalazi i da sve obelodani, te da osobe koje ga drže kazni u skladu sa svojom moći, a ne da i ona bude predmet podsmeha“.

Od prvog izdavača se razlikujemo u dva momenta. Naime, Chr. Dunant smatra da u prvom redu treba zadržati ce, i da se ono odnosi na nepoznatog lopova; kao drugo, ona χρυσᾷ prevodi sa „zlato“, dok se nama čini da bi tu trebalo podrazumevati nešto poput χρυσᾷ κοσμήCια sa jednog papirusa iz II veka n.e.⁵; ako je naša pretpostavka tačna, to bi značilo da je sastavljač teksta bila žena.

⁴ Up. C. Brixhe, *Essai sur le grec anatolien au début de notre ère*, Nancy 1984, str. 19–20.

⁵ BGU 729, 12.

Christiane Dunant uporedila je pločicu iz Ženeve sa poznatim defixiones iz Demetrinog, Korinog i Plutonovog hrama u Knidu, gradu na jugozapadnoj obali Male Azije⁶. Uočila je da su im zajednička dva važna glagola: ἀνατίθημι i κολάζω, a delimično i sadržina, jer i na knidskim pločicama često nalazimo slučajeve krađa⁷. U svom kratkom članku ona se nije temeljitije pozabavila analizom dubljih analogija koje nam se ovde ukazuju; jasno je da se iza srodne terminologije i sadržine kriju srodna verovanja i kulturna praksa. Naime, i Knidani i naš nepoznati sastavljač obraćaju se božanstvu kao vrhovnoj, skoro bi se moglo kazati, sudskoj instanci, jer su ubeđeni da će ih ono saslušati, zaštititi njihova povređena prava i primerno kazniti prekršioce.

Chr. Dunant bila je u jednom momentu na pravom tragu, a da toga, kako nam se čini nije bila ni svesna. Naime, pri kraju svog članka, ona podseća čitaoca da se u Maloj Aziji, još preciznije, u Libiji, uočavaju bliske veze, skoro spajanje Kibele (Majke bogova) i Demetre, što bi govorilo u prilog maloazijskom poreklu pločice. Ovakvu konstataciju o sinkretizmu Kibele i Demetre ne bismo bezrezervno podržali, ali se mora uzeti u obzir kod razmatranja ženevske pločice. Mislim na takozvane konfesije – ispovedne natpise – kulturne spomenike iz I–III veka n.e., poreklom iz lido–frigijske oblasti⁸. Posvećeni autohtonim božanstvima – Menu, Sabaziju, brojnim hipostazama Velike Majke, Zevsa i Apolona, kao i persijskoj Anahiti–Anaitis – oni, između ostalog, svedoče o žilavosti maloazijskih kulturnih tradicija u oblastima gde je helenizacija uzela maha još u predhelenističkom periodu.

U lidijskim (bolje reći – meonskim, jer ovi spomenici mahom potiču iz doline srednjeg toka reke Herma, poznatoj kao Meonija) ispovednim natpisima srećemo tri glagola izvedena od ζητέω: ἀναζητέω, ἐκζητέω i ἐπιζητέω. Najčešći je ἐπιζητέω u aktivnom i pasivnom obliku, sam ili sa objektom⁹; njime se izražava božanska naredba grešniku, tj. uputstvo o načinu okajavanja greha, i božanska potraživanja prema grešniku i članovima njegove porodice¹⁰. Moguće je da u jednom tekstu¹¹ subjekat nije bio bog, nego vernik, te bi u tom slučaju ἐπιζητέω značilo isto što i ἐρωτάω na drugim spomenicima¹².

⁶ Ove pločice sakupljene su u zbirci A. Audollenta, *Defixionum tabellae*, Paris 1904, br. 1–13; Up. F. Steinleitner, *Die Beicht im Zusammenhange mit der sakralen Rechtspflege in der Antike*, Leipzig 1913, str. 61–70.

⁷ Audollent br. 4B; 6; 12.

⁸ Njima je posvećeno citirano Steinleitnerovo delo (nap. 5). Autor ovog rada priprema novo izdanje i analizu ispovednih natpisa u okviru doktorske disertacije pod naslovom „Maloazijski kultovi i svest o grehu – prilog proučavanju društvenog mentaliteta u doba Rimskog Carstva“.

⁹ Kao objekte srećemo τὰς ἀνπέλους, κληρονομίαν, τοῦ πεκονλίου τὴν προγραφὴν, ἀμαρτίαν, ἀμαρτήμα, ἱεροσότημα, λυθῆναι τὸ σκῆπτρον καὶ τὰς ἀράς, ἀνασταθῆναι . . . ἄλλο (sc. ἐπιλλάξιον).

¹⁰ U istom značenju upotrebljava se i glagol ἀπατεύω u pasivnom obliku. Up. Steinleitner, n.d. str. 111; J. Zingerle, *JÖAI* 23, 1926, Bbl.37.

¹¹ H. W. Pleket, *Talanta* 10/11, 1978/79, str. 88, br.13.

¹² Kako u trećem redu ovog natpisa nalazimo pravilan oblik κολαζεῖσθαι, mala je verovatnoća da je dedikantkinja napravila gramatičku grešku sa ἐπιζητήσθαι.

Ἐκζητέω se zasad pojavljuje samo na jednom natpisu iz 210/11. godine¹³, gde, najverovatnije, ima značenje „istražiti“¹⁴. Pošto su i u ovom slučaju počinioci prekršaja bili nepoznati, kao i na ženevskoj ploči, prirodno je da je bog najpre morao da „obavi istragu“: ὁ θεὸς ἐξεζητήσεν [καὶ] ἐκολάετο καὶ διέφθειρε τοὺς [ἐπι] βουλευσάντας αὐτοῖς (redovi 14–16). Konačno, ἀναζητέω, glagol sa ženevske pločice, javlja se na natpisu iz svetišta Zeusa Didimeita, postavljenom 194/5. godine¹⁵: καὶ ἀναζητήσας ὁ θεὸς τὴν ἰδίαν δύναμιν (redovi 5–6); u kom smislu je tu upotrebljen, nije sasvim jasno¹⁶.

Prema ovom pregledu različitih formi i značenja glagola ζητέω u ispovednim natpisima, ἀναζητέω sa ženevske pločice odgovaralo bi obliku ἐκζητέω sa pomenutog lidijskog natpisa.

O glagolu κολάζω–ομαι i njegovoj sveprisutnosti na ispovednim natpisima nije potrebno posebno govoriti. To je takođe bio terminus technicus, i to najčešći. Isto je i sa pojmom božanske δύναμις (ili u množini αἱ δυνάμεις) u anaklezama na početku natpisa i u glavnim delovima tekstova. Kao sinonim, upotrebljava se ἀρετή – ona predstavlja konkretan primer opštijeg pojma δύναμις.

Najuočljiviju analogiju između ženevske pločice i lidijskih ispovednih natpisa predstavlja direktno obraćanje božanstvu i molba za njegovu intervenciju u svakodnevni ljudski problemima. Naime, po vrsti prekršaja na koji se odnose, ispovedne natpise delimo u dve grupe: prva obuhvata slučajeve kršenja svetih zakona (neispunjenje zaveta, nepoštovanje pravila ritualne čistote, nanošenje štete svetoj imovini, svetom drveću i svetim životinjama, neblagovremeno odazivanje božanskim naredbama, izražavanje sumnji u božansku moć, krivokletstvo), a drugu čine slučajevi profane prirode (porodični sukobi, krađe, klevete, nevraćanje dugova). U prvoj grupi ne iznenađuje direktna i brza reakcija uvređenog božanstva, ali se s pravom možemo upitati kakva je bila njegova funkcija u slučajevima kojima bi mesto pre bilo pred svetovnim sudom. Veza postoji i o njoj nas obaveštavaju sami natpisi. Naime, lokalna svetišta funkcionisala su, i kao svojevrsna sudska instanca, iako bez pravog suda i sudija¹⁷. Naime, oštećena strana predavala je žalbu božanstvu i na taj način, verovalo se, skretala njegovu pažnju na svoj slučaj: očekivalo se da će se, pre ili kasnije, božanski gnev sručiti na glavu krivca ili članova njegove porodice, tako da su seljani svoje bolesti, smrtne slučajeve u porodicama, pa

¹³ TAM VI, 231.

¹⁴ U 17. redu istog natpisa, koji je na početku oštećen, najbolja dopuna je [ἐπεζή]ησε τηλογοραφήσαι... Tu se lepo vidi razlika u značenju između ova dva glagola, a i to da je ἐπιζητέω pravi terminus technicus.

¹⁵ G. Petzl, ZPE 30, 1978, str. 253, br. 1; TAM VI, 179 b; SEG 28, 1978, br. 914; Bull. épigr. 1979, br. 434.

¹⁶ Vidi tumačenje prvog izdavača u ZPE 30.

¹⁷ U nauci je postojala jedna struja koja je zastupala gledište da su u svetištima zaista zasedala sveta sudišta sa sveštenicima kao predsedavajućima. Ona je danas uglavnom napuštena, jer na natpisima ne postoji nijedna indicija da se u hramovima odigravalo bilo šta što bi podsećalo na suđenje, a protiv takvog gledišta govore i etnografsko-antropološke paralele sa drugih meridijana.

čak i materijalne štete, tumačili kao kaznu za svesno ili nesvesno počinjenu grešku.

Akt predavanja žalbe božanstvu označava se u natpisima tehničkim izrazom *πιττάκιον διδῶναι*¹⁸ ili, opisno, *παραχωρεῖν τῷ θεῷ*¹⁹ i *ἐπικαλέω κατ' αὐτοῦ τὸν θεόν*²⁰. U proceduru je bila uključena i ceremonija postavljanja božanskog skeptra – *ἐπετάθη οὖν τῆς θεοῦ τὸ κῆπτρον*²¹, *ἥ δὲ Τατιάς ἐπέστησεν κῆπτρον καὶ ἀράς ἔθηκεν ἐν τῷ ναῷ*²², ponekad i kao preventiva: *ἐπεὶ ἐπετάθη κῆπτρον εἴ τις ἐκ τοῦ βαλανείου τι κλέψι*²³. Pored *πιττάκιον*-a u upotrebi je bila i reč *τάβλα*, koju prvi put srećemo na novoobjavljenom natpisu iz Muzeja u Izmiru²⁴: *...Ἡ Ἑλλῆς / κατευτελίσατο Μῆνα/ Λαβανα ἀκατάλουετο/ οὕσα ἐπὶ τὸ βῆμα τοῦ ἁ-νέβη καὶ ἡρεύνησεν τὸ / βῆμα καὶ τὰς τάβλας αὐτοῦ ...* Što se tiče sadržine ovih pločica, jasno je da su one obuhvatale čitav slučaj u kome je, po mišljenju molioaca, njemu bila naneta nepravda. Postoji još jedan natpis iz Meonije gde, najverovatnije, nalazimo pomen iste vrste dokumenata. To je fragment mermerne stele sa sledećim tekstom²⁵: *...Παραγράφ[ε] / Ἀπολλώνιος τὸ-ν βεβληκὸτα τὸ π[ι]-/νακίδιον κ<α>ὶ ἡρκό- / <τ>α καὶ κύετο-ρα τῇ / ἁπωλεία.*

Sada se možemo vratiti ženevskoj pločici. Posle svega što je dosad rečeno, nadamo se da naš zaključak o njenoj prirodi neće biti neočekivan. Naime, mi verujemo da ona predstavlja prvi poznati primerak tipičnog meonskog *πιττάκιον*-a, o kome smo dosad dobijali samo indirektno podatke sa ispovednih natpisa. Nadamo se da je analiza postojećih dodirnih tačaka ovakav zaključak učinila prihvatljivim.

Dodatni argument je i pojavljivanje Majke bogova. Naime, u Meoniji je poštovan veliki broj Μητῆρες sa raznim lokalnim epitetima. Pored toga, na dva natpisa posvedočen je i kult Μήτηρ θεῶν²⁶, a i jedan ispovedni natpis iz Filadelfije²⁷ posvećen je istom božanstvu. Nema nikakve sumnje da je u Meoniji bilo još njenih svetilišta, jer se već na jednom helenističkom natpisu iz grada Meonije, postavljenom 147/6. godine²⁸, svetom zakonu koji propisuje pravila ritualne čistote, pominje Metroon. Na zidu jednog od ovih svetilišta, po svemu sudeći, nalazila se ženevska pločica koja je srećnim slučajem stigla do nas. Mi bismo je datovali u II–III vek n.e., jer iz tog perioda potiču svi sačuvani ispovedni natpisi.

¹⁸ TAM V 1, 251: *Ἐρμιογένης Γλύκωνος/καὶ Νιτανῆς Φιλοξένου/ἐλοιδόρησαν Ἀρεμί-/δωρον περὶ οἴνου, Ἀρετ-/ μίδωρος πιττάκιον ἐ-/δωκεν.*

¹⁹ TAM V 1, 440.

²⁰ Dopunjeno u TAM V 1, 525.

²¹ TAM V 1, 317.

²² TAM V 1, 318.

²³ TAM V 1, 159.

²⁴ P. Herrmann, *Denkschr. Ak. Wien, phil.-hist.* Kl.122 1985 str. 251.br.1.

²⁵ TAM V 1, 362.

²⁶ TAM V 1, 77 i 351 (ime božanstva dopunjeno).

²⁷ Steinleitner, n.d., str.45, br.18.

²⁸ TAM V 1, 530.

SUMMARY

Marijana Rici: A MAEONIAN ΠΙΠΤΑΚΙΟΝ IN GENEVA?

A bronze tablet from the „Musée d'art et d'histoire“ in Geneva (inv. nr. 20151), published by Christiane Dunant in *Mys. Helv.* 35, 1978, pp. 241–244 (phot. tab. 8), probably represents the first known example of a maeonian πιπτάκιον, often alluded to in expiation–inscriptions from this region. We give a somewhat different reading and interpretation of this text in order to point out the similarities in terminology that connect it with expiation–inscriptions. The most important are the following: verb ἀναζητέω, used in the same meaning as ἐκζητέω in Maeonian texts, verb κολάζω–ομαι, omnipresent in Maeonia, used on traditionally in achieving direct communication with the divinity through the medium of a written complaint, initiating a sort of trial without a real court or judges. Also, Mother of Gods is present on one expiation–inscription from ancient Philadelphia (Alaşehir).

